

<https://helda.helsinki.fi>

Auttamisasenteet

Danielsbacka, Mirkka

Gaudeamus

2020

Danielsbacka , M , Tanskanen , A & Kallio , J 2020 , Auttamisasenteet . julkaisussa M
Danielsbacka , H Hämäläinen & A O Tanskanen (toim) , Suomalainen auttaminen .
Gaudeamus , Sivut 196-211 .

<http://hdl.handle.net/10138/327523>

---

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

11

AUTTAMISASENTEET

Johanna Kallio, Antti O. Tanskanen & Mirkka Danielsbacka

Ennen hyvinvointivaltioiden muodostumista tärkein hoivainstituutio oli perhe, joka tarjosi turvan myös vanhuuden varalle.¹ Hyvinvointivaltioiden kehittyminen toisen maailmansodan jälkeen on kuitenkin siirtänyt vastuuta vanhusten auttamisesta, hoivasta ja taloudellisesta tukemisesta perheeltä yhteiskunnalle. Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa julkinen sektori ja erityisesti kunnat tuottavat nykyisin suuren osan vanhustenhuollon palveluista. Mikäli hyvinvointivaltio vetäytyy auttamisvastuutaan, vanhusten hyvinvoinnin turvaaminen saattaa siirtyä tulevaisuudessa yhä enemmän takaisin perheiden vastuulle.

Useissa kehittyneissä länsimaissa väestö ikääntyy vauhdilla, ja Suomessa ikääntyminen on kansainvälisesti vertailtuna erityisen nopeaa.² Väestön ikääntyminen vaikeuttaa kansalaisten hyvinvoinnin ylläpitämistä, kun eläkeläisten määrä suhteessa työssäkäyviin kasvaa ja veropohja kapenee. Tämä taas lisää paineita vähentää tulonsiirtoja ja karsia hyvinvointipalveluja. Suomessa julkisen sektorin asema vanhustenhoidossa ja näiden taloudellisessa avustamisessa on edelleen keskeinen. Julkisten panostusten niukkuus on kuitenkin lisännyt epävirallisen läheisavun ja yksityisten toimijoiden tarvetta ja vastuuta vanhusten auttamisessa.

Tarkastelemme tässä luvussa kansalaisten asennoitumista kysymykseen, tulisiko vanhusten taloudellinen tukeminen, arkipäivän

askareissa auttaminen ja hoiva olla yhteiskunnan vai perheiden vastuulla. Keskitymme kahden sukupolven, suurten ikäluokkien ja heidän aikuisten lastensa, mielipiteisiin. Näiden sukupolvien asenteilla on erityistä merkitystä, koska suuret ikäluokat ovat niitä vanhuksia, joiden hyvinvoinnin turvaaminen on yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä. Suurten ikäluokkien ikääntyessä nimenomaan heidän lastensa odotetaan – julkisten toimijoiden rinnalla – osallistuvan vanhuksista huolehtimiseen. Lisäksi tutkimme, mitkä sosioekonomiset ja perheeseen liittyvät tekijät mahdollisesti erottelevat mielipiteitä.

JULKINEN TUKI, SUKULAISAPU JA KANSALAISMIELIPIDE

Suomessa aikuisilla lapsilla ei ole laissa määrättyä velvollisuutta auttaa ja huolehtia ikääntyvistä vanhemmistaan. On myös hyvin harvinaista, että vanhemmat asuisivat aikuisten lastensa kanssa samassa kotitaloudessa. Näistä seikoista huolimatta aikuiset lapset tarjoavat runsaasti apua ikääntyville vanhemmilleen (ks. luku 5). Esimerkiksi vuonna 2012 enemmän kuin kaksi kolmasosaa Sukupolvien ketju -kyselyyn osallistuneista suurten ikäluokkien edustajista ilmoitti saaneensa arjen apua aikuisilta lapsiltaan. Yhtä suuri osuus myös kertoi auttaneensa omia jo hyvin iäkkäitä vanhempiaan. Hyvin harvinaista sen sijaan on, että aikuiset lapset auttavat vanhempiaan taloudellisesti. Suuriin ikäluokkiin kuuluvista vain neljä prosenttia kertoi saaneensa taloudellista tukea lapsiltaan ja seitsemän prosenttia oli puolestaan auttanut omia vanhempiaan rahallisesti. Edelleen noin puolet suurten ikäluokkien edustajista vastasi osallistuneensa iäkkäiden vanhempiensa hoivaamiseen.

Nämä Suomea koskevat tulokset ovat linjassa muista Pohjoismaista saatujen tulosten kanssa, joissa on havaittu, että aikuiset lapset auttavat omia ikääntyviä vanhempiaan ennemmin arjen asioissa kuin taloudellisesti.³ Oletus monilla on, että yhteiskunnan

kuuluu verojen maksun vastineeksi pitää huolta vanhuksista, erityisesti heidän taloudellisesta toimeentulostaan. Seuraavassa Sukupolvien ketju -kyselyn vastaajat perustelevat näkemyksiään yhteiskunnan vastuusta vanhusten taloudellisen tukemisen ja hoidon osalta:

No kyl mä nyt olen, että no en mä nyt tietenkään sitä pois sulje, et jos nyt ihan hätä olis, et ne ei nyt kerta kaikkiaan pärjäis, kai me nyt sitte, jos skenaario ois, että faijalla ei ois yhtään rahaa ja kyl sit varmaan systereitten kanssa ja broidin kanssa joku kimppa tehtäis, et me sit sponssattais jotenki, jos ei mistään muualta sais, mut kyl me nyt ensin varmaan ajateltais, et veroja ollaan kaikki maksettu ittemme kipeiks, nii jotain pitää sit sillä rahalla saada myöskin. (Mies, 62 vuotta)

[K]yl se yhteiskunta kuuluis auttaa siinä (vanhusten hoivassa), koska kuka muu sitten auttais? Että eihän voi edes olettaa että kaikilla on lapsia, jotka auttais. Tai lapset voi asua ulkomailla tai olla kuolleita tai mitä tahansa tai itse tarvita apua niin ei siinä voi mun mielestä mitenkään olettaa että lapset sitä tekis. Jos tekee niin hyvä kaikille, mutta ei oo mitenkään oletettavissa. (Mies, 38 vuotta)

Vanhuspalvelut ovat Suomessa jatkuvassa muutoksessa. Julkisen sektorin tarjoamien kotipalveluiden määrä on viime vuosina vähentynyt, ja samaan aikaan julkisissa laitoksissa tapahtuvaa hoivaa on karsittu huomattavasti. Julkiset kotipalvelut kohdistuvatkin nykyisin lähinnä iäkkäimmille ja huonokuntoisimmille vanhuksille. Käytännössä vastuu vanhusten hoivasta on yhä useammin joko sukulaisten tai muiden epävirallisten toimijoiden harteilla. Jälkimmäisiä ovat esimerkiksi ystävät, naapurit tai järjestöjen kautta toimivat vapaaehtoiset. Lisäksi osa vanhusten hoidon järjestämisvastuusta on siirtynyt julkiselta sektorilta

yksityiselle, mikä tekee vanhuksista pikemminkin palveluiden kuluttajia kuin hyvinvointivaltion kansalaisia. Nämä muutokset liittyvät laajempaan suomalaisen hyvinvointivaltion ideologiseen ja institutionaaliseen muutokseen, jossa kollektiivisesta vastuusta ja universalismista siirrytään kohti yksilökeskeisyyttä ja valikoi-vuutta. Tämä kehitys voi myös vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin ja käsityksiin siitä, missä määrin vanhuksista huolehtimisen tulisi kuulua perheen tai yhteiskunnan vastuulle.⁴

Taloustieteilijä Albert O. Hirschmanin (1915–2012) klassisen teorian mukaan kansalaiset voivat reagoida kolmella tavalla hyvinvointijärjestelmissä tapahtuviin muutoksiin: poistumalla, äänenkäytöllä tai lojaalisuudella.⁵ Poistuminen (*exit*) viittaa siihen, että ihmiset siirtyvät julkisten palvelujen piiristä käyttämään yksityisten toimijoiden järjestämiä palveluja. Mielipiteiden osalta tämä voi tarkoittaa sitä, että petyttyään julkisiin palveluihin ihmiset alkavat kannattaa perheen tai markkinoiden vastuuta. Näin kenties reagoisivat erityisesti ne, joilla on perhettä ja varaa kääntyä markkinoiden puoleen. Sekin on tietysti mahdollista, että kansalaismielipide ikään kuin sopeutuu uuteen asiointilaan ilman, että ihmiset tietoisesti luopuisivat julkisten palvelujen käyttämisestä ja tukemisesta, ja sitä kautta muiden kuin yhteiskunnan järjestämien vaihtoehtojen kannatus kasvaa.

Toinen Hirschmanin erotteleva reagointitapa, äänenkäyttö (*voice*), tarkoittaa sitä, että kansalaiset protestoivat vanhustenhuollossa tapahtuneita muutoksia vastaan osallistumalla julkiseen keskusteluun tai äänestämällä vaaleissa niitä puolueita tai ehdokkaita, joiden uskovat pitävän huolen julkisista palveluista. Tällöin tyytymättömyys kanavoituu esimerkiksi haluksi panostaa julkisiin palveluihin ja tukijärjestelmiin tai kritiikiksi perheiden vastuun lisäämistä kohtaan. Lojaalisuudessa (*loyalty*) on puolestaan kyse siitä, että kansalaiset hyväksyvät julkisen vanhustenhuollon heikennykset ja pysyvät niistä huolimatta järjestelmän tukijoina.

Taustalla voi olla myös mielipiteiden konservatiivinen luonne eli se, että ihmiset tapaavat kannattaa sitä, mihin he ovat tottuneet.⁶

Hirschmanin teoriaa vasten tarkastelemme, miten suurten ikäluokkien ja heidän lastensa sukupolvet asennoituvat vastuun jakautumiseen perheen ja yhteiskunnan välillä tilanteessa, jossa perheen asema hoivassa ja arjessa auttamisessa on kasvanut julkisen sektorin kustannuksella. Käymme pääasiassa läpi tuloksia, jotka perustuvat Sukupolvien ketju -hankkeen vuoden 2012 aineistoihin. Luvun lopussa kuitenkin vertaamme vuosien 2007 ja 2012 tuloksia, jolloin voimme ottaa kantaa siihen, onko julkisten hyvinvointipalvelujen supistamisesta seurannut poistuminen (asenteet muuttuneet myönteisemmiksi koskien perheen vastuuta) vai lojaalisuus (tuetaan edelleen laajasti julkista vastuuta). Käytettyjen aineistojen rajoituksista johtuen emme voi tehdä johtopäätöksiä äänenkäytön suhteen.

PERHEEN VAI YHTEISKUNNAN VASTUU?

Sukupolvien ketju -hankkeessa suurten ikäluokkien edustajilta ja heidän aikuisilta lapsiltaan on tiedusteltu, miten perheen ja yhteiskunnan tulisi jakaa vastuu vanhusten auttamisessa. Kyselyssä keskityttiin kolmeen seikkaan, jotka ovat taloudellinen tukeminen, arkipäivän askareissa (kuten siivouksessa ja pyykkäämisessä) auttaminen sekä hoiva (esimerkiksi peseytyminen, pukeminen ja syöttäminen). Vastausvaihtoehtoja oli viisi: 1) täysin perheen vastuulla, 2) pääosin perheen vastuulla, 3) yhteiskunnan ja perheen yhtä suuri vastuu, 4) pääosin yhteiskunnan vastuulla ja 5) täysin yhteiskunnan vastuulla. Analyysija varten viisiluokkainen muuttuja tiivistettiin kolmeen luokkaan (1 = täysin/pääosin perheen vastuulla, 2 = sekä perheen että yhteiskunnan vastuulla, 3 = täysin/pääosin yhteiskunnan vastuulla). (Ks. liitekuviot 11.1 ja 11.2.)

Vanhusten taloudellisen auttamisen osalta kahden tutkimamme (perhe)sukupolven mielipiteet ovat hyvin yhteneväiset: molemmissa sukupolvissa lähes kaksi kolmesta vastaajasta on yhteiskunnan vastuun kannalla, kun taas noin kolmannes pitää parhaana vaihtoehtona vastuun jakautumista perheen ja yhteiskunnan välillä. Vain joka kymmenes vastaaja on sitä mieltä, että vanhusten taloudellisen tukemisen tulisi olla yksinomaan tai pääasiassa perheiden kontolla. Yhteiskunnan vastuun suuri kannatus voi perustua siihen, että olemassa oleva järjestelmä muovaa kansalaisten mielipiteitä. Suomessa lapset avustavat vanhempiaan taloudellisesti hyvin harvoin, koska hyvinvointivaltiossa vanhusten taloudellisesta tukemisesta huolehditaan kollektiivisesti verovaroin ja pakollisin eläkemaksuin.⁷

Vain viitisen prosenttia molemmista sukupolvista on sitä mieltä, että vanhusten hoivan tulisi olla perheen velvollisuus. Kyselyyn vastanneista suurten ikäluokkien jäsenistä noin 40 prosenttia ja nuoremman sukupolven edustajista noin 50 prosenttia on sitä mieltä, että hoivavastuu tulisi jakaa perheen ja yhteiskunnan kesken. Yhteiskunnan vastuuta puolestaan kannattaa noin 55 prosenttia suurista ikäluokista ja 45 prosenttia heidän aikuisista lapsistaan. Näiden tulosten perusteella vanhempi sukupolvi siis suhtautuu hieman kriittisemmin perheen vastuuseen vanhusten hoivassa.⁸ Aikaisempi tutkimus onkin antanut viitteitä siitä, että ikääntyneet toivovat saavansa intiimiä hoivaa ennemmin ammatilaisilta kuin lähisukulaisilta.⁹

Suurten ikäluokkien ja heidän aikuisten lastensa sukupolvet poikkeavat hieman toisistaan myös tarkasteltaessa mielipiteitä siitä, kenen velvollisuus on auttaa vanhuksia arjen askareissa. Nuoremasta sukupolvesta noin 30 prosenttia ja vanhemmasta 40 prosenttia kannattaa yhteiskunnan ensisijaista vastuuta arjen askareissa auttamisessa. Molemmista sukupolvista noin puolet katsoo vastuun kuuluvan sekä yhteiskunnalle että perheelle.

Vähemmistö ajattelee arkisissa asioissa auttamisen kuuluvan pelkästään perheen kontolle: 16 prosenttia nuoremmasta ja 11 prosenttia vanhemmasta sukupolvesta. Kolmesta tutkimastamme vanhusten auttamisen muodosta perheen vastuuta korostetaan eniten arjen askareiden kohdalla, ja juuri niihin sukulaisten ikään-tyneille perheenjäsenilleen antama apu Suomessa tyypillisesti liittyykin.¹⁰ Sukulaisapuun kohdistuviin odotuksiin tosin vaikuttaa myös avuntarve, kuten eräs suurten ikäluokkien edustaja seuraa- vassa, teemahaastatteluista poimitussa lainauksessa toteaa. Jälkim- mäisessä lainauksessa sen sijaan painottuu avun vapaaehtoisuus:

No ku toi on niin paljon semmonen ikäkysymys. Sit ku mä oon kaheksanviis ni mä varmaan toivon et lapset olis paljon autta- massa [arkipäivän askareissa] mutta nyt ku on koht seitsemän- kymppinen ni tuntuu et mähän pärjään viel ite, en mä tarvii ketään sinne. (Nainen, 67 vuotta)

[K]yllä mun mielestä se [vanhusten arkipäivän askareissa autta- minen] on [yhteiskunnan vastuu], sen takii meil on nää kunnal- liset palvelut olemassa että ei voi velvottaa [lapsia]. Se on eri asia, jos ne vapaaehtoisesti haluaa tulla tyttäret auttamaan mutta tota mun mielestä ei se oo velvollisuus heille, kyl se apu pitää tulla yhteiskunnan puolelta. Tänä päivänä nuorilla perheillä on ihan tarpeeksi tekemistä siinä, et pärjää sen oman elämisensä kanssa, työelämä on sen verran vaativaa. (Nainen, 65 vuotta)

Nuoremman sukupolven haastatteluissa puolestaan tuotiin esiin myös ajatus sukulaisavun vastavuoroisuudesta: koska vanhem- mat ovat huolehtineet lapsistaan, tulisi lasten puolestaan aikanaan huolehtia vanhemmistaan – mutta vain tiettyyn pisteeseen asti:

[S]illai mä mietin sitä vanhemmista huolehtimista, et jos mietii et jos vanhemmat nyt ei aina oo täydellisiä eikä täydellisesti onnistu kaikessa, mut et ne on kuitenkin sillai niinku tosi paljon huolehtinu, et must ois tosi outoo jos niist ei sit huolehtis vasta-vuoroisesti. (Mies, 37 vuotta)

[V]arsinkin arkiaskareet saattaa olla sellaisia, että pestään jotain pyykkiä tai muuta, jos ei vanhus sitä itse pysty tekee, niin toisaalta tiettyyn rajaan asti sen koen että se kuuluu tähän tällaiseen vasta-vuoroiseen auttamiseen lasten osalta vanhemmille päin, mut toisaalta tietyn rajan jälkeen niin ehkä se kuuluu sit yhteiskunnan puolelle kuitenkin. Et tota, vähän vaikee vetää sitä rajaa mutta kumminkin tuntuu siltä että se ois enemmän sellainen yhteisvastuu meillä kaikilla, vaikka nyt omista vanhemmista puhuttaiskin. (Mies, 31 vuotta)

Suuria ikäluokkia ja heidän aikuisia lapsiaan koskevat tulokset tukevat aiempia tutkimuslöydöksiä, joiden mukaan hyvinvointivaltiota ja tuloeroja tasaavaa politiikkaa kannatetaan Suomessa laajalti. Vanhuksille kohdistetut julkiset tulonsiirrot ja palvelut nauttivat kansalaisten kannatusta, mikä voi liittyä muun muassa henkilökohtaisiin intresseihin (ikäntyminen koskettaa kaikkia) ja siihen, että vanhusten katsotaan ansaitsevan apua.

Laajassa eurooppalaisessa tutkimuksessa verrattiin yli 50-vuotiaiden auttamisasenteita 11 maassa, ja suomalaisia suuria ikäluokkia voidaan suhteuttaa tämän tutkimuksen tuloksiin. Niiden mukaan asenne-erot maiden välillä ovat suuria. Pohjois-Euroopassa valtaosa vastaajista kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa, kun taas Etelä-Euroopan maissa korostuu enemmän perheen rooli. Tästä kertoo se, että noin 70 prosenttia ruotsalaisista ja yli 80 prosenttia tanskalaisista pitää vanhusten taloudellista tukemista yhteiskunnan velvollisuutena, siinä missä Italiassa ja Espanjassa näin ajattelee vain hieman useampi kuin

kolmannes. Suomalaiset suuret ikäluokat sijoittuvat tältä osin selkeästi Pohjois-Euroopan maiden ryhmään.¹¹

Vahvoissa hyvinvointivaltioissa kansalaiset siis kannattavat voimakkaasti ajatusta, että yhteiskunnalla on pääasiallinen vastuu vanhusten hoivasta ja taloudellisesta tukemisesta. Tämä voi ainakin osaltaan johtua myös mielipiteiden konservatiivisesta luonteesta, joka saa tukemaan vallitsevaa tapaa järjestää tuet ja palvelut niiden uudistamisen ja muuttamisen sijaan.

AUTTAMISASENTEET JA INTRESSINÄKÖKULMA

Seuraavaksi käsittelemme auttamisasenteita *intressinäkökulmasta*, joka olettaa, että auttamisvastuita koskevat mielipiteet liittyvät arkipäivän intresseihin, preferensseihin, riskeihin ja kokemuksiin.

Intressinäkökulman mukaan ihmiset puoltavat yhteiskunnan vastuuta sellaisten palvelujen ja etuuksien järjestämisessä, jotka suoraan tai epäsuorasti hyödyttävät heitä itseään. Näin ollen iäkkäiden kansalaisten tulisi oman etunsa nimissä kannattaa nuorempia enemmän yhteiskunnan ikääntyneille järjestämiä palveluita ja eläkkeitä. Vaikka iäkkäät suomalaiset tavallisesti saavat erityisesti arkisissa asioissa apua perheenjäseniltään, he toivovat yhteiskunnan huolehtivan vaativimmista vanhuspalveluista.¹² Tämän toivomuksen taustalla vaikuttavat vanhusten huoli itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden heikkenemisestä sekä pelko siitä, että he ovat lapsillensa taakaksi. Tästä johtuen on mahdollista, että vanhemmat sukupolvet ovat nuoria vähemmän innokkaita tukemaan yksityisten ja epävirallisten toimijoiden vastuun lisäämistä. Toisaalta intressinäkökulman perusteella nuoremmat sukupolvet voivat kannattaa enemmän yhteiskunnan kuin perheen vastuuta, koska juuri heidän tulisi vastata hoivasta julkisten palvelujen supistuessa. Nuoremmat sukupolvet hyötyvät siis

julkisesta järjestelmästä epäsuorasti sen vähentäessä heihin kohdistuvaa hoivataakkaa.

Intressinäkökulma olettaa, että hyvinvointivaltion vastuun kannalla ovat ensisijaisesti ne, jotka hyötyvät julkisista tulonsiirroista ja palveluista tai jotka luultavasti tarvitsevat niitä tulevaisuudessa. Tällöin ne, joiden riski päätyä perheenjäsenensä hoivaajaksi on suuri, kannattaisivat muita todennäköisemmin yhteiskunnan vastuuta perheenjäsenten velvollisuuksien sijaan. Niinpä erityisesti naisten voisi ajatella puoltavan yhteiskunnan vastuuta, koska naiset tyypillisesti tarjoavat iäkkäille sukulaisilleen hoiva-apua miehiä enemmän. Vastoin tätä oletusta sekä suurten ikäluokkien että heidän lastensa sukupolvessa miehet kannattavat naisia enemmän yhteiskunnan vastuuta vanhusten hoivaamisessa. Nuoremman sukupolven kohdalla miesten ja naisten välillä on ero siinäkin, että miehet pitävät yleisemmin yhteiskunnan velvollisuutena myös käytännön avun antamista vanhuksille.¹³

Tärkeä mielipiteisiin mahdollisesti vaikuttava tekijä on yhteiskunnallinen asema, jota voidaan mitata esimerkiksi koulutuksella tai taloudellisella tilanteella. Yhteiskunnallinen asema voi vaikuttaa mielipiteisiin paitsi yksilön käytettävissä olevien resurssien ja toimintamahdollisuuksien kautta myös siksi, että sosiaaliset riskit jakautuvat epätasaisesti yhteiskunnallisen aseman mukaan ja yksilöt usein sosiaalistuvat omaan luokka-asemaansa ja omaksuvat sen arvoperustan. Hyvätulouisilla on esimerkiksi varaa hankkia täydentävää hoiva-apua yksityisiltä palveluntarjoajilta, siinä missä pienituloisten on tyydyttävä julkisiin palveluihin. Paremmassa asemassa olevat myös mieltävät itsensä herkemmin julkisten sosiaali- ja terveysten palvelujen rahoittajiksi kuin muut ja sitä kautta kannattavat niitä vähemmän kuin yhteiskunnalliselta asemaltaan heitä alempana olevat.¹⁴

Sekä suurten ikäluokkien että heidän aikuisten lastensa sukupolvissa pienituloiset kannattavat muita enemmän yhteiskunnan

vastuuta vanhusten auttamisessa. Lisäksi suurten ikäluokkien keskuudessa työttömät ovat työssäkäyviä useammin sitä mieltä, että vanhusten taloudellinen tukeminen on yhteiskunnan tehtävä. Tulokset tukevat intressinäkökulman oletusta, jonka mukaan ne, jotka voivat hyötyä yhteiskunnan tuesta, myös kannattavat yhteiskunnan vastuuta.

Aiemmissa mielipidetutkimuksissa on huomattu, että koulutuksen yhteys mielipiteisiin ei ole yksiselitteinen. Yhtäältä korkea koulutus takaa usein vakaan työmarkkina-aseman ja hyvän taloudellisen tilanteen, minkä perusteella korkeasti koulutettujen voisi olettaa suhtautuvan kriittisesti yhteiskunnan laajaan vastuuseen. Toisaalta korkea koulutus voi lisätä yksilön ymmärrystä yhteiskunnallisista asioista ja ongelmista, mikä mahdollisesti vaikuttaa mielipiteisiin päinvastaisesti kuin turvallinen asema työmarkkinoilla tai suuret tulot. Aikaisemmassa kirjallisuudessa on viitteitä siitä, että kaikkein kriittisimpiä julkiseen vastuuseen ja apua tarvitsevia kohtaan ovat he, jotka ovat saavuttaneet taloudellisen menestyksen ilman koulutusta. Tutkimuksemme mukaan suurten ikäluokkien sukupolvessa korkeasti koulutetut kannattivat useammin yhteiskunnan vastuuta vanhusten hoivassa, taloudellisessa tukemisessa ja arjen askareissa auttamisessa kuin matalasti koulutetut. Myös muissa tutkimuksissa on tultu siihen tulokseen, että korkeasti koulutetut suhtautuvat usein matalasti koulutettuja kriittisemmin yhteiskunnan vastuun heikentämiseen.¹⁵

Terveydentilansa heikoksi kokevat suurten ikäluokkien edustajat kannattavat yhteiskunnan vastuuta vanhusten taloudellisessa tukemisessa yleisemmin kuin ne, jotka arvioivat terveydentilansa hyväksi. Aiemmissa eurooppalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että heikoksi terveydentilansa kokevat tukevat muita useammin väitettä, jonka mukaan julkisen sektorin tulisi taata kaikille kohtuullinen elintaso. Mekanismi heikon terveyden ja yhteiskunnan vastuun kannattamisen välillä voi olla kahtalainen: yhtäältä

terveydeltään heikot ihmiset tarvitsevat terveitä enemmän apua, ja toisaalta heidän on hankalampi tarjota apua perheenjäsenilleen ja sukulaisilleen. Oli syy kumpi tahansa, terveytensä heikoksi kokevien intresseissä on julkisten toimijoiden laaja vastuu vanhusten auttamisessa.

Intressinäkökulman perusteella voidaan ajatella, että lapsettomat tukevat hanakammin yhteiskunnan vastuuta vanhustenhuollossa, koska he ovat ikääntyessään enemmän yhteiskunnan järjestämän tuen varassa kuin ne, joilla on lapsia. Oletuksen vastaisesti ne suurten ikäluokkien edustajat, joilla on omia lapsia, kannattavat lapsettomia enemmän yhteiskunnan vastuuta vanhusten taloudellisessa tukemisessa ja arjen askareissa auttamisessa. Tämä voi selittyä sillä, että ikääntyvät ihmiset eivät halua muodostua taakaksi omille lapsilleen. Nuoremman sukupolven osalta puolestaan havaitsimme, että ne, joilla on sisaruksia, kannattavat harvemmin yhteiskunnan vastuuta vanhusten hoivassa, taloudellisessa tukemisessa ja arjen askareissa auttamisesta kuin ne, joilla ei ole sisaruksia. Tämä voi liittyä siihen, että ensin mainitut kenties ajattelevat kykenevänsä jakamaan vastuuta sisarustensa kanssa, mikäli heidän vanhempansa tarvitsevat apua.

SELITTÄÄKÖ INTRESSINÄKÖKULMA VANHUSTEN AUTTAMISTA KOSKEVIA ASEENTEITA?

Vanhusten auttamista koskevat mielipiteet ovat vain osittain linjassa intressinäkökulman kanssa. Intressinäkökulmaa tukien sekä suurten ikäluokkien että heidän aikuisten lastensa sukupolvessa hyvin toimeentulevat kannattavat enemmän perheen vastuuta vanhusten auttamisessa kuin pienituloiset, jotka tyypillisesti korostavat yhteiskunnan roolia. Vanhusten taloudellisen avustamisen osalta naiset ovat miehiä harvemmin perheen vastuun kannalla, mikä voi liittyä siihen, että naisten tulot ovat keskimäärin

pienemmät. Tämän auttamismuodon kohdalla ilmenee myös ero suuriin ikäluokkiin kuuluvien työttömien ja työllisten välillä, edellisten peräänkuuluttaessa yhteiskunnan velvollisuuksia. Lisäksi ne nuoremman sukupolven edustajat, joilla on sisarusia, kannattavat sisaruksettomia enemmän perheen vastuuta vanhusten hoidossa ja käytännön askareissa auttamisessa.

Intressinäkökulman vastaisesti suurten ikäluokkien aikuisista lapsista miehet kannattavat useammin yhteiskunnan ja harvemmin perheen vastuuta vanhusten hoidossa ja käytännön avussa kuin naiset. Tulos on jokseenkin yllättävä, sillä aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että nimenomaan naiset auttavat ikääntyviä sukulaisiaan enemmän kuin miehet.¹⁶ Naiset kantavat miehiä tyypillisemmin ”kaksoistaakkaa”, joka muodostuu palkkatyöstä ja palkattomasta perheen piirissä tehtävästä hoivatyöstä. Kaksoistaakkaan perustuen voisi kuvitella, että juuri naiset kannattaisivat yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa, koska se kevennäisi heidän taakkaansa. Tilanne on kuitenkin päinvastainen.

Sukupuolten väliset erot voivat johtua siitä, että naiset paitsi puoltavat perheen vastuuta myös käytännössä toimivat mielipiteidensä mukaisesti. Naiset saattavat olla miehiä tietoisempia julkisten palvelujen puutteista eivätkä siksi ole niille yhtä lojaaleja kuin miehet. Tietoisuus voi puolestaan olla seurausta esimerkiksi siitä, että naiset työskentelevät useammin hoiva-ammateissa tai seuraavat tarkemmin aihetta koskevaa julkista keskustelua. Aiemmin onkin havaittu, että naiset kritisoivat miehiä herkemmin julkisia sosiaali- ja terveystalvaeluja ja suhtautuvat myönteisemmin yksityiseen palvelutuotantoon.¹⁷ He myös vaativat miehiä useammin lisää resursseja julkisiin palveluihin niiden tason parantamiseksi. Naiset saattavat siis vastata mielipidekyselyihin sen mukaan, millaiseksi he mieltävät käytännön realiteetit, kun taas miesten vastauksissa voi korostua enemmän ideologiset seikat. On kuitenkin syytä mainita, ettei ole mitenkään itsestään selvää, että perheen

vastuun kannalla olevat myös tosiasiasa auttavat ja hoivaavat vanhuksia enemmän kuin ne, jotka peräänkuuluttavat yhteiskunnan vastuuta. Aiemmin on näet saatu viitteitä siitä, että mielipiteet ja toiminta voivat olla ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi tutkittaessa Sukupolvien ketju -aineistoilla suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien mielipiteitä isovanhempien velvollisuudesta hoitaa lastenlapsia havaittiin, että valtaosa niistä, jotka sanovat että isovanhempien velvollisuus ei ole auttaa lastenhoidossa, osallistui siitä huolimatta lastenlastensa hoitoon.¹⁸

Korkeasti koulutetut suurten ikäluokkien edustajat suhtautuvat kriittisemmin perheen ja myönteisemmin yhteiskunnan vastuuseen vanhusten auttamisessa kuin matalasti koulutetut. Myös tätä tulosta on hankala tulkita intresseistä käsin, koska vähän koulutettujen taloudellinen tilanne on usein heikompi ja terveys huonompi, mistä johtuen he myös tarvitsevat enemmän yhteiskunnan palveluja. Ehkä tämäkin tulos liittyy ideologisiin seikkoihin, eli korkeasti koulutetut suurten ikäluokkien edustajat saattavat tyyppillisesti olla ylipäättään vahvan hyvinvointivaltion kannattajia.

VANHUSTENHUOLTO YHTEISKUNNAN VASTUULLA

Sukupolvien ketju -aineistojen perusteella enemmistö suurten ikäluokkien edustajista ja heidän aikuisista lapsistaan kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa. Näin on erityisesti taloudellisen tukemisen osalta, mutta myös käytännön auttamisen ja hoivan kohdalla yhteiskunnan keskeisellä roolilla on laaja tuki. Julkisen sektorin jatkuvan resurssipulan ja väestön ikääntymisen myötä vastuu vanhusten hoivasta ja käytännön avusta on osittain siirtynyt julkiselta sektorilta apua tarvitseville vanhuksille itselleen ja heidän perheilleen. Huolimatta viime vuosien sosiaalipolitiikan institutionaalisesta ja ideologisesta muutoksesta vanhusten auttamista koskevat mielipiteet olivat hyvin samanlaisia

Sukupolvien ketju -hankkeen kahden ensimmäisen kyselykierroksen aikana vuosina 2007 ja 2012.¹⁹ Merkittäviä eroja ei ilmenyt myöskään kahden tutkitun sukupolven välillä. Albert O. Hirschmanin jaottelun perusteella tämän voidaan tulkita selittyvän ”lojaalisuudella” – toisin sanoen ihmiset hyväksyvät julkisessa vanhustenhuollossa tapahtuneet muutokset ja pysyvät sen uskollisina tukijoina. Empiiristä tukea ei saa ajatus ”poistumisesta” eli siitä, että julkisten palvelujen sijaan haluttaisiin siirtyä yksityisten tai epävirallisten toimijoiden järjestämien palveluiden piiriin.²⁰

Ikääntyminen koskettaa kaikkia, ja lähes kaikki kansalaiset voivat hyötyä julkisen sektorin järjestämästä vanhustenhuollosta. Sukupolvien ketju -aineistolla esitettyjen tulosten kohdalla emme voi tietää varmasti, keitä suuret ikäluokat tai heidän aikuiset lapsensa ajattelevat huollettavina vanhuksina tai näiden huoltajina; itseään vai vanhempiaan vai kenties jotain aivan muuta ryhmää.

Asenne-erojen vähäisyys voi liittyä pohjoismaisen hyvinvointivaltion institutionaalsiin periaatteisiin, kuten universalismiin ja kollektiiviseen vastuuseen, vaikkakin näitä periaatteita on alettu myös kyseenalaistaa. Kansalaisten intressit saattavat tulla selkeämmin esiin tarveharkintaisten järjestelmien kohdalla kuin kaikille ikääntyneille tarkoitettujen palvelujen ja tulonsiirtojen yhteydessä. Tämä johtuu siitä, että tarveharkinta jakaa ihmiset selkeämmin etuuksien saajiin ja rahoittajiin.²¹ Esimerkki tämänkaltaisesta etuudesta on viimesijainen ja tiukasti tarveharkintainen toimeentulotuki. Suomessa hyväosaiset eivät kuitenkaan koe olevansa pelkästään hyvinvointivaltion rahoittajia. Esimerkiksi julkisten vanhuspalvelujen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että niiden (potentiaalisina) käyttäjinä hyväosaistenkin intresseissä on julkisten palvelujen laadun ja kattavuuden varmistaminen. Universalismi hämärtää rajan käyttäjien ja rahoittajien välillä, jolloin ihmisten mielipiteet voivat olla erilaisia kuin intressinäkökulman perusteella voisi olettaa.

Suomi on pohjoismainen hyvinvointivaltio, jossa julkinen sektori on tyypillisesti huolehtinut vanhustenhuollon järjestämisestä ja tuottamisesta. Paraikaa käydään kuitenkin aktiivista poliittista keskustelua siitä, pitäisikö vastuuta siirtää julkiselta sektorilta perheille ja markkinoille. Edellä esitettyjen tulosten mukaan yhteiskunnan vastuuta vanhustenhuollosta kannatetaan edelleen laajalti. Käytännön politiikka, joka siirtää vastuuta yksityisille ja epävirallisille toimijoille, kuten perheille ja apua tarvitseville yksilöille itselleen, on siis ristiriidassa kansalaismielipiteen kanssa. Kiinnostavaa on, minkälaiseksi kansalaismielipiteen ja harjoitetun politiikan suhde tulevaisuudessa muotoutuu. On mahdollista, että niiden ristiriitaisuus kärjistyy entisestään, mutta toisaalta voi olla, että kansalaismielipide sopeutuu vanhustenhuollossa tapahtuneisiin muutoksiin, jolloin perheen ja markkinoiden suosio vanhustenhuollon järjestäjinä kasvaa.

11. Auttamisasenteet

1. Therborn 2011.
2. OECD 2018.
3. Danielsbacka ym. 2013;
Fokkema ym. 2018.
4. Esim. van Aerschot 2014;
Koskiahho 2008; Kuivalainen &
Niemelä 2010.
5. Hirschman 1970.
6. Hirschman 1970.
7. Danielsbacka ym. 2013.
8. Danielsbacka ym. 2013.
9. Esim. Tanskanen ym. 2018.
10. Danielsbacka ym. 2013.
11. Fokkema ym. 2008; Tanskanen
& Danielsbacka 2009.
12. Van Aerschot 2014.
13. Tanskanen ym. 2018.
14. Esim. Kallio 2010.
15. Esim. Kallio 2010.
16. Esim. Fokkema ym. 2008.
17. Esim. Forma & Saarinen
2008; Kallio 2010.
18. Danielsbacka 2010.

19. Danielsbacka ym. 2013, 85–86.
20. Hirschman 1970.
21. Korpi 1981.